

ALEXANDRU GAFTON

BONOMIA STILULUI LA SEXTIL PUȘCARIU

„Lucrările lui Sextil Pușcariu stau sub semnul unei desăvârșite onestități profesionale. El nu-și însușește, niciodată, părerile altora, fără a mărturisi acest lucru. Nu face caz de cunoștințele sale, într-adevăr neobișnuite, și nu caută să «umilească» pe nimeni cu autoritatea de care s-a bucurat.”

(G. Istrate, *Prefață* la CS, p. XVIII)

Precum vechea cultură română, lingvistica românească a apărut prin poligeneză, astfel încât, practic, avem trei Școli, trei curente de gândire, tot ceea ce se conservă, preia, inovează și creează în acestea purtând amprenta unor modalități de gândire diferențiate sub aspectul nuanței. Chiar dacă baza și ascendența acestor Școli este neogramatică, încă de la început au apărut deosebiri de concepție, atât în plan teoretic, cât și în ceea ce privește căile concrete de acțiune avute în vedere; atât în ceea ce privește ierarhizarea proiectelor, cât și în ceea ce privește căile de formare a cercetătorilor și evoluția respectivelor Școli.

În prima generație, Școala ieșeană și cea bucureșteană, cea a lui Alexandru Philippide, respectiv a lui Ovid Densusianu, au părut mai puțin explicit preocupate de formarea unui șir de lingviști care să constituie Școală și să se înșire într-o tradiție. Abia o dată cu apariția lui Gheorghe Ivănescu și a lui Vasile Arvinte, la Iași, și cu cea a lui Iorgu Iordan și Alexandru Rosetti, la București, se va constata aici ceea ce, la Cluj, era evident încă din vremea lui Sextil Pușcariu: un efort conștient, elaborat, minuțios conceput și atent urmat, care să urmărească aproape programatic edificarea unei Școli și, apoi, a unei tradiții în cercetarea lingvistică, mai cu seamă a celei diacronice.

Desigur, diferențele de concepție au fost provocate și de diferențele de temperament, de caracter și de formare ale celor trei străluciți savanți români. De aceea, chiar dacă astăzi, privind retrospectiv faptele și lucrurile, par de neînțeles distanțele dintre aceștia, o analiză atentă a lor, precum și o analiză personală a experiențelor prin care noi înșine trecem sunt de natură să lămurească o situație care, probabil, nici nu putea avea un alt curs.

Dincolo de acestea însă, rămâne incontestabilă valoarea celor trei mari învățați, dată atât de opera fiecăruia, cât și de contribuția lor mai largă la crearea și dezvoltarea lingvisticii românești, în special a celei diacronice. De aceea, personal, țin la ursuzul Philippide, îl stimez pe exigentul Densusianu și cred că profunzimea ambilor se armonizează în mod pur și cristalin prin generosul Pușcariu.

Textul care urmează nu va înșira sau analiza meritele științifice ale părintelui Școlii lingvistice de la Cluj, ci doar va încerca să reflecteze cu modestie asupra

dimensiunii fundamentale a acestui mare învățat, socotind că bonomia stilului o reflectă pe aceea a omului, constituind trăsătura fundamentală a acestuia.

*

La un prim nivel, este revelatorie imaginea de ansamblu pe care Sextil Pușcariu o avea privind lumea din vremea sa, a cărei descriere dinamică o prezintă cu o largă cuprindere și înțelegere atunci când observă veacul ce tocmai se încheia. Este o analiză de calitate și exemplară a Europei, cu fresce superbe, imagini clare și pline de profunzime, sursa acestei uluitoare înțelegeri venind din strădania contemplatorului:

„Ca să descoperi această comoară trebuie să te poți transpune, lipsit de idei preconcepute și de obsesia unei obișnuințe înveterate, în moralitatea și structura sufletească a altor popoare” (M., p. 157).

El observă și urmărește la modul balzacian întinse zone geografice, orașele în mișcare, străzile și detaliile acestora, oamenii și sufletele lor, apoi întreaga mișcare a acestora, și cercetează cauzele, dar, în general, nu descrie și nu concluzionează din perspectiva autorului atotștiutor, ci se concentrează asupra efortului de a obține înțelegerea profundă a ceea ce observă. Este definitorie și relevantă această trăsătură a lui Sextil Pușcariu, și ea poate fi remarcată la tot pasul în textele sale. Imaginile și trăirile sale sunt puse pe hârtie nu spre a afirma adevăruri absolute de la înălțimi olimpiene, ci spre a le obiectiva cumva și spre a înțelege mai bine realitatea și pe sine. De aceea este autocritic în sens perfecționist, nu vanitos sau ambițios precum Maiorescu, ci precum un intelect care se clădește trainic, încercând să evite inerente abateri.

Până și sub aspect politic reușește să fie obiectiv, iar când critică rămâne lipsit de causticitate, nerănit și nepierzând esențialul, deoarece dincolo de partide și mai presus de toate are în vedere binele țării. În acest context vorbește – în mod surprinzător pentru un ardelean – de „desbărarea de ardelenism” (M., p. 123), de regionalism, înălțându-se la o viziune care îmbrățișează tot ceea ce este benefic, dojenind cu blândă durere tot ceea ce este abatere sau se cere îndreptat.

Iar cuvintele sunt dense, exprimând mai mult decât la alții, cum se vede și din prezentarea gestului prin care renunță la literatura pe care a produs-o: „Și atunci avui inima să trag o dungă groasă peste tot ce scrisesem și pentru totdeauna” (M., p. 187), lucru pe care îl consideră ca pe o victorie. În mod categoric, această renunțare explicită nu l-a lipsit de talentul pe care îl avea în gena sa, și care, combinat cu o bonomie atât genetică cât și dobândită prin cultură, va constitui una dintre trăsăturile sale definitorii. Pe lângă faptul că sunt scrise frumos, lucrările sale sunt gândite frumos. Ele comunică informații, dar și sensuri, procură cititorului înțelegere și îi aduc armonie.

Observațiile sale și concluziile parțiale pe care le enunță sunt mereu înălțate prin reflecții ce-l arată tinzând spre filosofare, cum este cazul atunci când dovedește înțelegerea geniului (în paginile scrise despre Michelangelo), de la care ajunge la reflecții de ordin practic asupra dragostei în familie (M., p. 141).

Aceste reflecții nu sunt nicicum rezultatul unor contemplații sterile ori capătul unor amintiri, lucru care se înțelege dintr-o secvență revelatorie în care, plecând de la realități concrete și amintindu-și o învățătură a mamei sale (pornită de la banala activitate casnică de a face oțet), înglobează un cadru-ritualic concret și topește acea învățătură în cunoștințele proprii, pentru ca apoi să se producă mișcarea evolutivă, plus-cunoașterea: încetul cu încetul se face oțetul, dar și în timpul potrivit, adaugă și concluzionează Sextil Pușcariu, cuprinzând într-un mod plin de curată frumusețe și înțelepciune ceea ce eroul din *Creație*, al lui Zola, nu reușea să înțeleagă în viață.

Chiar și când ar putea părea că gândurile sale rămân idealiste, Sextil Pușcariu își găsește calea către natura sa pragmatică în cel mai bun sens: „Cât de puțin romantic este războiul actual” (M., p. 179), cugetă el, după care gândul îi trece la activitățile curente: „cu bubuituri de tun în depărtare visez la Dicționar și la Muzeu”, în tot acel tumult, speranța unei vieți normale și, mai ales lupta către aceasta nepărăsindu-l: „În pâlnia unei groape săpate de o granată am găsit întâiele floricele” (M., p. 202).

*

Nu altfel stau lucrurile atunci când observă oamenii, față de care manifestă o mare generozitate, una reală, izvorâtă din înțelegerea și iubirea acestora. Sub acest aspect, imaginile mișcătoare din *Călare pe două veacuri* sunt deosebit de sugestive. Dacă uitații Clinciu și Ion Papp sunt „blajinul sohodolean”, respectiv „biho-reanul vesel”, pentru alții penița lui Sextil Pușcariu face mișcări mult mai elaborate și mai complexe. Astfel apar, pe de o parte, Dimitrie Anghel și Șt. O. Iosif – care beneficiază de o atenție aparte explicată de tipul relației cu aceștia –, pe de alta, Matteo Bartoli, Chr. Sandfeld-Jensen, T. Maiorescu, G. Weigand, G. Paris, de la unii dintre aceștia mărturisind câte lucruri a învățat; și spre a fi preluate, și spre a fi evitate. În cazul lui H. Schuchard (surprins în *Memorii*), observația servește mai mult învățării de la acesta decât relatărilor legate de acesta. Specială este prezentarea lui C. Dobrogeanu-Gherea, față de care manifestă o înțelegere atât de aparte încât pare că putem întrezări imensa cuprindere a capacităților empatice ale lui Sextil Pușcariu.

Și totul este cuprins în forme lingvistice clare, cu metafore potrivite și relevante, care fac figurile captivante și conferă identitate autorului acestor imagini. Practic, Sextil Pușcariu nu face portrete, el ne poartă și călăuzește printre niște personaje vii, prin viețile acestora, pe care autorul și cititorul le privesc împreună, de la care învață împreună și pe care împreună învață să le înțeleagă și să le respecte, totul fără a tulbura delicata materie biografică. Întreaga portretistică, dar și cronicile sale literare și teatrale, se constituie din prezentări pline de generozitate și cu delicate echilibre, elegant relaționate, ale cuiva care cunoaște greutatea cuvântului și dă seamă de toate câte scrie, care cumpănește cuvintele și efectele lor, dintr-o asumată responsabilitate și din imensă bonomie, care vine dinspre un om cu mare înțelegere pentru semenii săi, pe care, ca ființe umane, îi iubește așa cum sunt.

Felul acesta de a fi este încă și mai bine reflectat atunci când Sextil Pușcariu este în situația de a da soluții unor probleme dificile sau, mai mult, atunci când se vede în situație de a răspunde unor critici. Este exemplară pentru noi și emblematică pentru marele om linia elegantă pe care acesta o are atunci când îi răspunde lui I. Bogdan (*Ortografia revizuită a Academiei Române*, în CS, p. 3–13), când oferă explicații asupra concepției de la baza Dicționarului (*În jurul Dicționarului limbii române*, I. *Articol introductiv*, în CS, p. 14–19) și, mai cu seamă, atunci când se adresează „cârtitorilor” (*În jurul Dicționarului limbii române*, II. *Cârtitorii*, în CS, p. 20–30). În toate aceste situații, atitudinea celui ce oferă explicații și caută soluții este extrem de generoasă, plină de dorința de a înțelege și de a găsi cea mai bună cale comună. În ultimul caz – cel mai sugestiv – avem a face cu un model de mod moralizator, fără iritări și resentimente, ci doar încârcat de încercarea onestă de a înțelege, de a explica, de a îndrepta; pe sine și pe alții. Atacat de către Ovid Densusianu, Alexandru Philippide nu va răspunde pe măsură, ci cu demnitate și lăsând loc de regenerare a relației. La rândul său, și Alexandru Philippide a lansat atacuri, dar respectând oamenii, deoarece îi păsa de știință și veghea cum știa și cum putea la buna evoluție a acesteia, pozițiile sale fiind, uneori, de principiu, adeseori referindu-se la și vizând erori petrecute în plan concret.

Atitudinea lui Sextil Pușcariu este încă și mai înaltă, după cum se vede din textul care îi privește pe „cârtitori”. Practic, Sextil Pușcariu nu răspunde unor atacuri, nu răspunde minimalizând argumentele ori pe atacator, denigrând, atacând, pustiind. Într-o manieră oarecum comparabilă, mai târziu, cu aceea a lui Gheorghe Ivănescu, el încearcă să-l înțeleagă pe celălalt, face un efort analitic alături de acesta, după care răspunde cu deplină bună-credință și cu respectarea celuiilalt. Sextil Pușcariu nu se plânge oameni, și nici măcar de probleme ori de situație, ci face strădania de a le identifica, le caută explicația și cauzele, apoi soluțiile. Generozitatea sa este dincolo de limitele causticității lui Ovid Densusianu, construcția textului conținând și reflectând dojana părintesc-magistrală, iar stilul fiind cât se poate de elevat.

Lecția pe care o dă – și cu acest prilej – este esențialmente constructivă și în perfectă compatibilitate cu principiile sale, care aveau în vedere că știința și cultura sunt o construcție durabilă, care se ridică prin strădania generațiilor, care, eventual, trebuie să repare, nu să dărâme, care trebuie să își consume energiile durând, nu să le risipească în jocuri narcisiace. De aceea el dă antecesorilor creditul pe care aceștia îl merită, îi lasă la temelie, se așază în descendența lor și își cheamă urmașii să continue ascendent edificiul.

Tot astfel procedează și atunci când ia apărarea altora (precum în cazul lui G. Weigand): este împăciuitoare, căutând esențele și armonia, nu diferențele și sfida.

*

La Luvru, Sextil Pușcariu merge des și stă mult, observă atent și încearcă să absoarbă cât mai multă înțelegere și cunoaștere a lumii, socotind că aici se află un

model de ceea ce trebuie să facă tinerii de la Paris și de aiurea. El chiar vorbește despre un stagiu obligator, ceea ce arată câtă cuprindere are, având în vedere nu doar formarea sa, ci și nevoile întregului organism social din care făcea parte, precum și felul în care concepea buna funcționare a acestuia. Din această perspectivă se înțelege și de ce este exhaustiv, dezvăluindu-și viața cu generozitate și în detaliu: nu spre a-și construi o imagine, ci pentru a construi oameni.

Fără a-și părăsi condiția de lingvist și de filolog, el era interesat și activ în ceea ce privește cultura națională, arta, era atent la viața socială a tuturor păturilor, fiind în relație cu oamenii de cultură și de știință, atent la formarea specialiștilor, la educarea publicului în direcție umanistă.

Constructiv, neconflictual, el se implică în această activitate complexă cu bunăcredință și pasiune încercând să-și folosească energiile spre a ameliora o realitate aflată sub nivelul capacităților și energiilor unui popor. Este alături de cei sărmani, de cei ce suferă sau de cei mulți și neștiuți, pe care îi cuprinde cu gândul cald și generos, depășindu-și epoca cu eleganță și delicatețe. Preocupat de cultura maselor și de învățământ va scrie:

„Discursul meu de recepție mi-a arătat cât de mare e interesul obștesc pentru limba noastră, dacă știi cum să vorbești pe înțeles și cât de păcat ar fi să îngropi acest interes. Ce lucruri frumoase s-ar putea spune prin articole de popularizare și cât de mult ar putea contribui ele la cultura limbii literare!” (M. p. 510)

și:

„E bine ca metoda științifică, cât de riguros, să fie urmat de cursurile universitare [...], dar e bine ca, în același timp, să se cultive, prin reviste, și simțul de limbă al mulțimei culte, discutându-se chestiuni de interes obștesc” (CS, p. 16).

În acest context larg, Sextil Pușcariu visează la un ideal în care creierile națiunii să colaboreze armonios (gând întâlnit și la alții dintre cei plecați la studii, dar parcă la nici unul cu atâta sinceră intensitate), perspectivă din care se arată a fi un director de conștiințe, dar mai ales constructor al unei epoci culturale dotate cu o mentalitate proprie. Toate acestea duc lesne cu gândul la felul în care concepea Ortega y Gasset specia nobilului: cel care, de-a lungul mai multor generații, încearcă să clădească și să protejeze, să se adapteze la realități, dar și să le influențeze acolo unde este rezonabil astfel, cel căruia îi pasă de întreg.

*

Nu sunt acestea de mai sus lucruri neștiute pentru cei ce l-au citit sau studiat pe Sextil Pușcariu și nici nu conțin strădania înfrumusețării prin cuvânt. De fapt, acesta este lucrul care era de observat. Probabil că fiecare dintre noi a întâlnit în viață persoane care încercau să ne convingă de calitățile umane ale cutărui maestru. În unele cazuri, însă, întreaga convingere provenea din și se baza exclusiv pe relația cu cel care încerca să ne convingă și, aproape sigur, această convingere avea caracter evanescent.

În cazul acesta, însă, este nevoie de un astfel de discurs decât pentru a trimite pe cineva la ceea ce Sextil Pușcariu a scris. Sextil Pușcariu vorbește de la sine prin opera sa. Aceasta ne dezvăluie nu doar erudiția savantului, puterea sa de pătrundere și de analiză, capacitățile sale de înțelegere, cuprindere și soluționare, ci și dimensiunea sa cea mai profundă și mai hrănitoare atât pentru opera sa, cât și pentru cei ce-i străbat cuvântul: umanitatea cea mai adâncă și cea mai autentică. De aceea Sextil Pușcariu este un maestru desăvârșit: hrănește spiritele nu doar prin cunoștințele ce le împărtășește cu generozitate, ci răspândind perpetuu superioara sa umanitate, constituind combustibilul și idealul necesare oricărei înțelegeri și oricărei creații a spiritului.

*

Litera poate transmite idei sau poate fi o frumusețe moartă. Cea scrisă de Sextil Pușcariu este universală prin faptul că ea comunică tuturor celor care o citesc și are perpetuitate, întrucât continuu generează spirit. Este aidoma celui care îi dă viață, scriind-o.

EDIȚII CITATE

- C. = Sextil Pușcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895–1906)*. Ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, București, Editura pentru Literatură, 1968.
 CS = Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*. Ediție de Ilie Dan. Prefață de Gavril Istrate, București, Editura Minerva, 1974.
 M. = Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefață de Ion Bulei. Note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, Editura Minerva, 1978.

THE CONGENIALITY OF SEXTIL PUSCARIU'S STYLE (Abstract)

By analysing the facts described in two autobiographies as well as the reflections that pervade some of Sextil Puscariu's scientific work, this text aims to positively assert and to prove the existence of a quality we deem fundamental to the life and the scientific activity of the great Romanian linguist: his profound humanity and congeniality.

Cuvinte-cheie: *Sextil Pușcariu, autobiografie, umanitate, bonomie.*

Keywords: *Sextil Pușcariu, autobiography, humanity, congeniality.*

*Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”
 Facultatea de Litere
 Iași, B-dul. Carol I, 11
 algafton@gmail.com*